

Lichocka, Halina

Sprawozdanie roczne z działalności Instytutu Historii Nauki PAN w roku 2002

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 48/1-2, 225-241

2003

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE ROCZNE Z DZIAŁALNOŚCI
INSTYTUTU HISTORII NAUKI PAN W ROKU 2002

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Rok 2002 był kolejnym okresem, w którym na plan pierwszy, obok zagadnień badawczych, wysuwały się problemy całkowicie pozanaukowe – związane z trudnościami finansowymi i koniecznością drastycznych oszczędności. Systematycznie coraz niższe w Polsce nakłady na badania w zakresie nauk humanistycznych szybko prowadzą do redukcji czynnej zawodowo kadry naukowej i wyraźnego ograniczania rozwoju humanistyki.

Pomimo tych wybitnie niekorzystnych warunków Instytut Historii Nauki PAN starał się możliwie najlepiej realizować założenia przyjętego planu. Osiągnięte efekty badawcze przedstawiają się następująco:

1. Dzieła starożytnych pisarzy w aspekcie historii nauki

Zakończenie i przekazanie do druku książki: *La crainte et le courage dans l'Iliade et l'Odyssee. contribution lexicographique à la psychologie homérique des sentiments* (Robert Z a b o r o w s k i). Autor upomniał się o ignorowany przez świat naukowy, a fundamentalny dla historii psychologii artykuł Tadeusza Zielińskiego *Psychologia homerowa* (1922). Przeprowadził hierarchizację leksemów lęków i odwagi w *Iliadzie* i *Odysei*. Wykazał epistemologiczny i ontologiczny charakter uczuć w eposach Homera oraz znacznie rozszerzył perspektywy dla badań z zakresu historii psychologii poprzez wskazanie na zawarty w dziełach Homera materiał odnoszący się zwłaszcza do psychologii uczuć.

2. Nauka średniowiecza i renesansu**A. Filozofia**

- Człowiek pojmowany jako mikrokosmos, czyli jako odwzorowanie wszechświata. Zagadnienie to stanowiło kontynuację prac dotyczących wątków antropologiczno-kosmologicznych w dziełach filozoficznych i literackich XII w. Prowadzone były również badania na temat związków filozofii z retoryką w XII i XIII stuleciu. Zagadnienie tych związków mieści w sobie problem relatywnej wartości elokwencji i mądrości,

problem miejsca właściwego dla każdej z nich w życiu ówczesnego człowieka. (Małgorzata Frankowska-Terlecka).

- Analiza traktatu Rajmunda z Marsylii i jego recepcji w tekstach XIV i XV wieku. (Małgorzata H. Malewicz).
- Europejska recepcja *Ekonomiki* Arystotelesa. W ramach tego tematu zostały dokonane dalsze uzupełnienia listy autorów komentarzy europejskich na podstawie zachowanych zabytków autorskich oraz identyfikacji pism anonimowych w średniowieczu i renesansie. Będzie to baza dla kolejnego tomu repertorium komentarzy *Ekonomiki*. (Anna Wołoszynowa).

B. Astronomia

- Recepcja tablic planetarnych Ptolemeusza w Europie: *Tablice ruchu 5 planet w szerokości w XIV i XV wieku*. Wymienione tablice astronomiczne Ptolemeusza, zachowane w *Almageście*, ks. XIII, 5, nie weszły do zespołu tzw. Tablic astronomicznych Króla Alfonsa X, opracowanych w Paryżu w połowie XIV wieku, używanych w nauczaniu uniwersyteckim i w praktyce astronomii do wieku XVI. Stąd często nie uwzględniano w wyliczeniach astronomicznych niewielkich, zmiennych odległości planet od ekliptyki. Próby wprowadzenia korekty do praktyki astronomii zostały podjęte w środowisku uniwersytetu w Padwie z końcem XIV i na przełomie XIV i XV wieku. Zbadanie nie opracowanych dotąd źródeł rękopiśmiennych pozwoliło ustalić dwie tradycje rozwijania wymienionych tablic ptolemejskich. Ma to znaczenie zarówno dla studiów nad recepcją astronomii Ptolemeusza w Europie, jak też dla ustalenia ostatecznego źródła *Tablic ruchu 5 planet w szerokości* wpisanych przez Kopernika z końcem XV w. i zachowanych w tzw. raptularzu uppsalskim. W Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali zachował się księgozbiór Kopernika. Pozycje z zakresu matematyki i astronomii zostały opracowane w studium *Krakowski księgozbiór Mikołaja Kopernika*. (Grażyna Rosińska).
- Zakończenie rozprawy habilitacyjnej, poświęconej historii rozumienia dokonań Kopernika. Praca wskazuje liczne nierozwiązane dotąd problemy badań kopernikańskich i formułuje różne możliwe scenariusze dalszego rozwoju tej dziedziny wiedzy. Jest to całkowicie oryginalne, pierwsze w literaturze, interdyscyplinarne ujęcie tego tematu. (Michał Kokoński).

C. Matematyka

- Trygonometria w XV wieku. Podstawą przeprowadzonych badań były głównie źródła rękopiśmienne. W rezultacie powstało opracowanie *Przełom w trygonometrii połowy XV wieku*, ukazujące w sposób syntetyczny rozwój XV-wiecznej trygonometrii (tablice dziesiętnych funkcji

trygonometrycznych), w kontekście zmian w renesansowej matematyce – wyłączenie trygonometrii z astronomii oraz początki wprowadzania algebry do nauczania uniwersyteckiego. (Grażyna R o s i ń s k a).

3. Rozwój nauki nowożytnej

A. Zagadnienia metodologiczne

- Analiza kwestii przydatności rozważań filozoficznych dla rozwoju matematyki. Dostrzeżenie, iż fakt nieusuwalności pojęcia nieskończoności z matematyki otwiera potrzebę rozważań filozoficznych w ramach matematyki. Między innymi, w rezultacie rozważań Bernarda Bolzano, Leona Chwistka i Stanisława Leśniewskiego, ma miejsce wzbogacenie spojrzenia na sposób istnienia obiektów matematycznych oraz zagadnienie świadomości. Przeprowadzona analiza stanowi fragment monografii omawiającej wkład Zygmunta Janiszewskiego w powstanie polskiej szkoły matematycznej. (Wiesław W ó j c i k).
- Zakończenie i przekazanie do druku maszynopisu książki *Powstanie koncepcji atomistyczno-molekularnych. Studium historycznometodologiczne* oraz zebranie materiałów do opracowania na temat problematyki filozofii i historii dziedziny nauki w pracach Williama Whewella. (Stefan Z a m e c k i).
- Badania dotyczące procesu modernizacji medycyny europejskiej od XVI wieku do połowy XX w. oraz przygotowanie konspektu książki: *Wybrane problemy historii i historiografii nauki*. (Bożena P ł o n k a - S y r o k a).

B. Historia nauk przyrodniczych i medycyny

- Kontynuacja badań na temat życia umysłowego w Lesznie w XVII stuleciu oraz nad działalnością w tym mieście Jana Jonstona, którego 400. rocznica urodzin przypada w 2003 r. Kontynuowana była również współpraca z Uniwersytetem w Sheffield w zakresie badań nad przechowywaną w tamtejszej Bibliotece Uniwersyteckiej korespondencją Samuela Hartliba (ur. w 1600 r. w Elblągu, zm. w 1662 r. w Londynie). Uniwersytet w Sheffield wydał edycję CD-ROM wszystkich dokumentów przechowywanych w tamtejszym hartlibowskim archiwum i istnieje możliwość sprowadzenia jej do Polski. (Adam M a t u s z e w s k i).
- Kontynuacja prac nad monografią o Antonim Andrzejowskim. Docekały się pracowania jego oryginalne badania fizjograficzne, prowadzone na terenach Podola, Wołynia i Pobereża z punktu widzenia wagi tych badań dla florystyki światowej i poznania biologicznej różnorodności flory tamtych terenów. (Wanda G r ę b e c k a).
- Zostały zebrane materiały do monograficznego studium na temat: *Europejskie inspiracje w pracach Ignacego Fonberga*. (Stefan Z a m e c k i).

- Kontynuowano bogaty nurt badawczy dotyczący historycznego rozwoju wiedzy naukowej o lekach pochodzenia naturalnego. Została zakończona rozprawa habilitacyjna pt.: *Historia poszukiwania leku w roślinach, w Polsce 1800–1856*. Jest to pierwsze w literaturze polskiej opracowanie poświęcone zagadnieniom uplasowanym na pograniczu chemii organicznej, fitochemii i chemii analitycznej, w zaraniu rozwoju tych specjalności. Także w historiografii światowej niewiele można wskazać pozycji, obejmujących dzieje interdyscyplinarnych badań na temat naturalnego leku roślinnego, podejmowanych w I połowie XIX w. Polskie osiągnięcia naukowe z okresu „przedstrukturalnego” chemii organicznej zostały w rozprawie przedstawione na szerokim tle ówczesnych kierunków przyrodoznawstwa europejskiego. Praca jest oparta na podstawie oryginalnych źródeł historycznych, drukowanych i rękopiśmiennych, z których większość została wykorzystana po raz pierwszy (Halina L i c h o c k a).
- Do tego samego nurtu badawczego należy przygotowywana praca doktorska na temat: *Zastosowanie grzybów w lecznictwie polskim w XIX wieku*. Wykonano kwerendy biblioteczne w poszukiwaniu materiałów źródłowych, w tym dziewiętnastowiecznych rozpraw na stopień doktora medycyny, dotyczących grzybów. Na tej podstawie zostały opracowane kolejne rozdziały obejmujące zagadnienia stosowania sporyszu i innych grzybów w lecznictwie oficjalnym, a także przypadki zatrucia grzybami. (Anna T r o j a n o w s k a).
- Lekom naturalnym poświęcona jest także rozprawa doktorska zakończona w 2002 r., zatytułowana: *Surowce i preparaty konopi stosowane w Polsce w XIX wieku*. (Beata W y s a k o w s k a).
- Rozpoczęto badania na temat: Profilaktyka zdrowotna na ziemiach polskich w XIX i XX w. – teoretyczne założenia a praktyka w sytuacji ziem polskich; kwerendy biblioteczne. Równolegle zbierano materiały do opracowania zbiorowego pt. *Warszawskie Towarzystwo Lekarskie w XIX i XX w.* Skompletowano archiwalia do rozdziałów: *Działalność społeczna Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego oraz Warszawskie Towarzystwo Lekarskie wobec polityki zaborcy rosyjskiego w XIX stuleciu*. Programom edukacyjno-naukowym towarzystw zawodowych (pielęgniarskich) w Polsce i Wielkiej Brytanii w XX w. poświęcone były również badania archiwalne, przeprowadzone w Royal College of Nursing w Edyndurgu. (Bożena U r b a n e k).

C. Historia nauk społecznych i historia kultury

- Analiza twórczości naukowej, literackiej i pedagogicznej w traktatach sekretarzy królewskich (w latach 1575–1632). Była to praca związana z przygotowaniem rozprawy habilitacyjnej poświęconej roli sekretariatu

- królewskiego jako ośrodka twórczości i edukacji. (Wojciech S o k o - ł o w s k i).
- Zakończenie prac związanych z monografią o kronikarstwie zakonnic polskich XVII w. Zostały graficznie opracowane cztery mapy-wykresy oraz zestawiony indeks osób. (Karolina T a r g o s z).
 - Analiza dzieła Jakuba Breyna: *Exoticarum plantarum centuria prima* (Gdańsk 1678). Dzieło to, mimo wysokich ocen, jakich wiele można odnaleźć w literaturze zagranicznej i polskiej, ciągle nie jest bliżej poznane. Było jednym z największych osiągnięć naukowych powstałych na terenie dawnej Rzeczypospolitej, w gdańskim ośrodku „nowej nauki”. Autorem jest gdańszczanin pochodzenia niderlandzkiego, drugi obok Heweliusza uczony z tego terenu o ogólnoeuropejskiej sławie, złączony jednocześnie ze światem polskim, korzystający z mecenatu Michała Kazimierza Radziwiłła, podkanclerzego litewskiego (szwagra króla Jana III Sobieskiego). W efekcie badania materiału ilustracyjnego, zawartego w *Exoticarum plantarum...* zostały wykonane wstępne opracowania stu rycin oraz towarzyszących im tekstów (te ostatnie były na ogół pomijane przez dotychczasowych autorów zajmujących się Breynem). Jednocześnie prowadzone były archiwalne badania porównawcze innych ilustrowanych dzieł botanicznych z XVI i XVII w., w celu uzyskania materiałów umożliwiających wszechstronną ocenę dzieła Breyna. Podjęte prace były kontynuacją rozpoczętych w ubiegłym roku studiów nad dziełami botanicznymi i ilustracją botaniczną w Polsce XVII w. i ich kontekstem kulturowym. (Karolina T a r g o s z).
 - Kontynuowano prace badawcze dotyczące roli w systemie opieki zdrowotnej na wsi apteczek dworskich w siedzibach szlacheckich na przełomie XVIII i XIX w. Wykonano kwerendy w bibliotekach warszawskich, w rezultacie czego zostały wykorzystane rękopiśmienne materiały informujące o apteczkach dworskich, zawarte w *silva rerum* i w pamiętnikach. W pracach z zakresu historii farmacji to źródło nie było do tej pory uwzględniane. (Iwona A r a b a s).
 - W ramach pracy habilitacyjnej, dotyczącej edytorstwa źródeł historycznych i historyczno-prawnych oraz badań historycznych i genealogicznych w kręgu elit Rzeczypospolitej doby saskiej, przygotowano opracowanie poświęcone typom pisarstwa historycznego epoki, ich wzajemnym relacjom, a także funkcjom w życiu umysłowym epoki. Ta problematyka jest szczególnie istotna, bowiem zakres pojęcia *historiografia* w tej pracy wykracza poza literaturę przedstawiającą jedynie wyniki badań procesu dziejowego, rozumianego jako ciąg zdarzeń politycznych, gospodarczych czy społecznych. Została tu

również uwzględniona historia literatury, sztuki, nauki, religii i Kościoła, a zwłaszcza prawa i instytucji dawnej Rzeczypospolitej. Nie pominięto także dzieł z zakresu geografii uwzględniających problematykę historyczną w przedstawianiu państw, regionów lub miast. Cała „historiografia magnacka” nie została zawężona jedynie do dzieł twórców wywodzących się bezpośrednio z tego kręgu, lecz obejmuje także teksty pisane przez współpracowników, sekretarzy, zakonników, teologów związanych z poszczególnymi ośrodkami magnackimi. Wzięto też pod uwagę dzieła dedykowane poszczególnym przedstawicielom rodów magnackich, prace powstałe na ich zapotrzebowanie, czy z ich inspiracji. (Jarosław K u r k o w s k i).

- Została zakończona rozprawa habilitacyjna pt.: *Bolingbroke, Robertson, Gibbon. Znajomość i recepcja ich dzieł w Rzeczypospolitej doby Oświecenia (1764–1820)*. Głównym celem przygotowanej rozprawy jest zaprezentowanie koncepcji historycznych i warsztatów dziejopisarskich Bolingbroke’a, Robertsona i Gibbona. Drugi wątek podjęty w pracy dotyczy znajomości rozpraw brytyjskich autorów, a także oddziaływania ich koncepcji historycznych na polskich dziejopisarzy. Wpływ brytyjskich twórców najbardziej uwidocznił się w przypadku Robertsona. W mniejszym zakresie oddziaływały dzieła Bolingbroke’a i Gibbona. Wpływ ten przede wszystkim dostrzegalny jest w twórczości Kajetana i Wincentego Skrzetuskich, Piotra Świkowskiego i Feliksa Łoyki. Zuważalny jest także w przypadku autorów tekstów w „Monitorze”, „Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych” oraz „Pamiętniku Historyczno-Politycznym”. (Paweł K o m o r o w s k i).
- Kontynuacja prac nad rozprawą habilitacyjną pt.: *Koncepcje prawno-historyczne i wychowawcze Tadeusza Czackiego (1765–1813)*. W ramach tych prac została częściowo zbadana zawartość Archiwum PAN w Warszawie, gdzie znajduje się korespondencja T. Czackiego z władzami Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk z początku XIX w. Badano także archiwalia Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie oraz Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk (dawnej Biblioteki Wróblewskich). Podczas tej kwerendy został odnaleziony unikalny rękopis T. Czackiego: *O władzy i urzędach uniwersyteckich*, składający się z 4 rozdziałów, a stanowiący projekt ustaw regulujących organizację i działalność Uniwersytetu Wileńskiego. Bardzo cenny jest także *Raport wizytatora Czackiego o stanie oświecenia w guberni wołyńskiej i o środkach urzędzenia i upowszechnienia nauk w 1804 roku*. Za jeden ze słabszych punktów czasów stanisławowskich T. Czacki uznał zaniedbanie edukacji kobiet. Inny rękopis zawiera natomiast kuriozalny *Rejestr książek zabranych przez T. Czackiego z biblioteki*

xx. *Teatynów z Kamieńca Podolskiego do biblioteki Gimnazjum Wallyńskiego w Krzemieńcu*. Ten niewątpliwy dokument zawłaszczenia zbiorów bibliotecznych ma dzisiaj dla nas dużą wartość, ponieważ zawiera również spis tych wszystkich prac z dziedziny historii i prawa, które znajdowały wówczas szczególne uznanie w oczach wizytatora, co pozwoli w przyszłości nawet na odtworzenie bazy źródłowej, z jakiej korzystał Czacki przy pisaniu swoich własnych prac. (Mariusz A f f e k).

- Analiza religioznawczych poglądów Wacława Sieroszewskiego z punktu widzenia historii nauki. W tym temacie szczególnie interesująca jest kwestia aktualności niektórych tez W. Sieroszewskiego dla dzisiejszej nauki i wynikające z nich, nie w pełni dotąd zrealizowane, postulaty badawcze. Należy podkreślić, że poglądy zbliżone do poglądów W. Sieroszewskiego pojawiają się w nauce zachodnioeuropejskiej i amerykańskiej dopiero w drugiej połowie XX wieku. Bazę źródłową dla badań tego tematu stanowią dwie opublikowane prace W. Sieroszewskiego: *Dwanaście lat w kraju Jakutów* oraz *Korea – klucz Dalekiego Wschodu*. Ponadto zostanie wykorzystany niepublikowany i nie opracowany dotychczas krytycznie, rosyjskojęzyczny II tom dzieła: *Dwanaście lat w kraju Jakutów*. (Michał P ę d r a c k i).
- Zostały zakończone i przekazane do druku dwa opracowania monograficzne, poświęcone wybitnym postaciom w historii naszej nauki. Pierwsze z nich jest zatytułowane *Jan Rostafiński. Zarys biograficzny*. Druga monografia nosi tytuł *Wacław Borowy w krytyce literackiej i we wspomnieniach*. (Andrzej B i e r n a c k i).
- Kontynuowano prace nad monografią Józefa Mianowskiego. Przeprowadzono kwerendy w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w St. Petersburgu. Archiwa polskie przejrzane zostały dzięki zbiorom Zakładu Mikrofilmów Biblioteki Narodowej w Warszawie. Przegląd tych materiałów został opublikowany w formie artykułu. Jednocześnie przygotowano i oddano do druku artykuł podsumowujący dorobek Bohdana Brodzińskiego, ekonomisty i historyka londyńskiego. (Leszek Z a s z t o w t).
- Opracowano i przekazano do druku biografię znanego popularyzatora wiedzy przyrodniczej Stanisława Kramsztyka. Historia jego życia i działalności może stanowić ciekawy przyczynek do dziejów inteligencji warszawskiej końca XIX wieku. (Katarzyna D o r m u s).

D. Historia oświaty i organizacji nauki

- Kontynuacja badań nad środowiskiem profesorów i studentów Uniwersytetu Wileńskiego. Zostały przeprowadzone badania materiałów dotyczących działalności Tymczasowego Komitetu Szkolnego z lat

1832–1837, znajdujących się w zbiorach wileńskich (Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego oraz Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne). Równoległe gromadzone były materiały do innego tematu: Dzieje ludzi nauki i losy młodej inteligencji polskiej pierwszej połowy XIX w. W związku z opracowywaniem pamiętników Michała Pełki Polińskiego kontynuowana była analiza jego papierów osobistych, korespondencji i spuścizny naukowej w zbiorach rękopisów Uniwersytetu Wileńskiego, głównie z przełomu lat 30-tych i 40-tych XIX wieku. (Kalina B a r t n i c k a).

- Prowadzenie badań archiwalnych w związku z przygotowaniem rozprawy habilitacyjnej pod roboczym tytułem: *Cesarski Uniwersytet Warszawski 1869–1915*. Badaniami zostały objęte archiwalia w Archiwum Państwowym Miasta st. Warszawy, w zespole „Cesarski Uniwersytet Warszawski 1869–1917”. Jest to ogromny zespół liczący ponad 1000 jednostek, z których wiele liczy sobie ponad 500 kart. Ponadto przeprowadzono kwerendę w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Sankt Petersburgu. Przystudiowane archiwalia to przede wszystkim korespondencja między kuratorami, rektorami Uniwersytetu Warszawskiego a ministrami oświecenia publicznego, która znakomicie pokazuje kulisy rosyjskiej polityki oświatowej w Królestwie Polskim. Zgromadzono wiele materiałów biograficznych o profesorach oraz dane statystyczne dotyczące studentów. Niezależnie od prac archiwalnych kontynuowane były studia nad literaturą przedmiotu – głównie rosyjską, ale także niemiecką i angielską. (Joanna S c h i l l e r).
- Kontynuacja badań działalności organizacyjno-naukowej Marii Skłodowskiej-Curie w ramach Międzynarodowej Komisji Współpracy Intelktualnej przy Lidze Narodów i innych organizacji oraz w trakcie tworzenia ośrodków badań nad radioaktywnością, ze szczególnym uwzględnieniem kontaktów i ścisłej współpracy z przemysłem radowym i medycyną radową. Do tej pory działalność Marii Skłodowskiej-Curie i Laboratorium Curie jawiła się jako praca w sferze tzw. „czystej nauki”. Podkreślano zasługi uczoney prawie wyłącznie w zakresie rozwoju nowej dziedziny wiedzy, jaką była promieniotwórczość. Badania wykonane w 2002 r. wykazały, że Laboratorium i sama Maria Skłodowska Curie dużą wagę przywiązywała do praktycznych zastosowań pierwiastków promieniotwórczych i miała istotne osiągnięcia w tej dziedzinie. (Jan P i s k u r e w i c z).
- Problemy wychowawcze i edukacyjne, poruszane na łamach krakowskiej i lwowskiej prasy kobiecej wieku XIX i początku XX są przedmiotem przygotowywanej rozprawy habilitacyjnej. Badania nad prasą krakowską zostały niemal zakończone. Polska prasa kobieca

przełomu wieków doczekała się już kilku opracowań, jednak dotąd poruszana w niej problematyka wychowawczo-edukacyjna nie została szerzej omówiona. Celem prowadzonych badań jest ukazanie problematyki dotyczącej kształcenia i wychowania dziewcząt i kobiet. Na tej podstawie będzie można prześledzić ewolucję modelu wychowawczego i wzorca osobowego kobiet tego okresu. (Katarzyna D o r m u s).

- *Biografia i twórczość naukowa Witelona*. Przygotowywane jest obszernie dzieło na temat związków Witelona z Legnicą, gdzie Witelo nauczał w szkole parafialnej geometrii i astronomii, stwarzając konkurencję dla wrocławskiej szkoły katedralnej. Rezultatem tego był konflikt z biskupem wrocławskim Tomaszem i wyjazd Witelona z księciem Włodzisławem na studia do Padwy, by na wydziale sztuk wyzwolonych kontynuować w zakresie tych przedmiotów działalność nauczycielską. (Jerzy B u r c h a r d t).

4. Najnowsze dzieje nauki

A. Historia instytucji i środowisk naukowych

- Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego i krakowskiego środowiska naukowego w okresie komunizmu. Zgromadzono materiały dotyczące lat 1956–1976, pochodzące z archiwum Służby Bezpieczeństwa, a także inne materiały archiwalne (Archiwum Państwowe, Archiwum UJ, Archiwum PAN w Krakowie), wspomnienia i informacje prasowe. Równocześnie była kontynuowana praca nad drugą częścią monografii poświęconej działalności oświatowej opozycji politycznej i niezależnego ruchu związkowego w latach 1980–1989. Rozpoczęte także zostały działania przygotowawcze do obszernego opracowania zbiorowego, poświęconego historii oświaty i wychowania w PRL. (Ryszard T e r l e c k i).
- Kontynuacja i rozszerzenie badań nad pracą traktującą o historii hungarystyki i katedry filologii węgierskiej w Polsce. Powstanie pierwszej Katedry Filologii Węgierskiej przed 50-ciu laty w Warszawie poprzedzone było wielowiekowymi kontaktami kulturalnymi i politycznymi. Analiza tych kontaktów została przeprowadzona pod kątem ich wpływu na rozwój życia naukowego w Polsce i na Węgrzech w XIX w. W zakresie badań nad współczesnymi dziejami hungarystyki rozpoczęto tworzenie ankiety osobowej, na podstawie której będzie można prześledzić losy absolwentów katedr filologii węgierskiej – hungarystów. Uzupełnienie tych informacji badaniami w pozawarszawskich ośrodkach uniwersyteckich (Poznań, Kraków, Lwów, Wilno) zajmujących się węgierskim życiem naukowym pozwoli na

sfinalizowanie etapu gromadzenia materiałów źródłowych do pracy doktorskiej. (Artur N o j s z e w s k i).

- Kontynuacja prac badawczych, dotyczących działalności obecnego Instytutu Historii Nauki PAN. Poszukiwano, głównie w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, dalszych informacji o działalności Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Wykonano prace porządkujące dokumentację Zakładu Historii Nauk Społecznych Instytutu Historii Nauki PAN oraz Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN z lat 1980–1990. Prace te będą kontynuowane i obejmą materiały do 1997 r. włącznie. Uporządkowana dokumentacja zostanie przekazana do archiwum. Ponadto zostało zakończone i przekazane do druku opracowanie pt. 50 lat Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Publikacja ukazała się nakładem własnym. (Witold S y g o c k i).
- Badania archiwalne w bibliotekach Arizona State University i Hyden Library oraz muzeach (m.in. Phoenix Art Museum) na temat instytucji i organizacji polonijnych, prowadzących działalność naukową i kulturotwórczą w Stanach Zjednoczonych Ameryki. (Witold S y g o c k i).

B. Nauki społeczne i ekonomiczne

- Przygotowano serię wykładów w języku angielskim na temat problemów Europy Środkowo-Wschodniej (polityczne, etniczne, wyznaniowe, oświatowe i kwestie życia naukowego). Wykłady te, wygłoszone na Uniwersytecie w Lund (Szwecja), po dokładniejszym opracowaniu i uzupełnieniu literatury zostaną przekazane do druku. (Leszek Z a s z t o w t).
- Kontynuacja prac nad porównaniem dwóch podstawowych nurtów myśli ekonomicznej: teorii efektywnego popytu Kaleckiego i Keynesa oraz współczesnej ortodoksji ekonomicznej. Prace te zmierzają do próby zdefiniowania warunków, w których każda z tych teorii może mieć znaczenie dla bieżącej polityki gospodarczej. (Jerzy O s i a t y ń s k i).

5. Prace słownikowe, encyklopedie, atlasy

- Zakończenie zbierania materiałów do V – ostatniego tomu: *Uczni polscy XIX–XX wieku*. Ostatnie prace redakcyjne nad wydaniem suplementu zostały ukończone. (Andrzej Ś r ó d k a).
- Do *Słownika wybitnych leśzczynian* zostały przekazane biografie Jana Jonstona, Macieja Głoskowskiego i Jana Dekana. (Adam M a t u s z e w s k i).
- Opracowano biografie stypendystów Kasy im. Józefa Mianowskiego. (Ewelina T y l i ń s k a).
- Kontynuowano prace związane z koncepcją *Atlasu historycznego szkolnictwa na ziemiach polskich*. W związku z tym gromadzone są

materiały do działalności wileńskiego uniwersyteckiego Komitetu szkolnego w latach 1818–1823. Prowadzono kwerendę w tzw. Zbiorach L. Chmaja w Bibliotece PAN w Warszawie. (Kalina B a r t n i c k a i współpracownicy).

- Opracowywanie haseł do *Encyklopedii historii wychowania* (Tadeusz B i e ń k o w s k i i współpracownicy).
- Opracowanie haseł przeglądowych w encyklopedii multimedialnej: *Dzieje oświaty w Europie średniowiecznej* oraz *Dzieje oświaty w Europie nowożytnej*. (Kalina B a r t n i c k a).
- Uczestnictwo w pracach nad tworzeniem *Wielkiej Encyklopedii PWN*. (Bolesław O r ł o w s k i , Jerzy O s i a t y ń s k i , Andrzej Ś r ó d k a).

6. Krytyczne edycje źródeł i reedycje

- W ramach przygotowywania do druku kolejnego tomu *Antologia tekstów filozoficznych średniowiecza*, obejmującego wiek XII, przygotowano pierwszą redakcję autorskiego wstępu, traktującego o filozofii dwunastego stulecia; zostały napisane wprowadzenia do 4 zawartych w antologii przekładów, obejmujące życie i działalność filozoficzno-naukową Adelharda z Bath, Wilhelma z Conches, Bernarda Silvestris i Dominika Gundissalviego. Zakończono prace redakcyjne nad całością *Antologii*. Niezależnie od tego wykonywane były prace związane z realizacją przyznanego przez KBN grantu. Były to tłumaczenia i redakcja tekstów starofrancuskiej literatury satyrycznej XII i XIII w. (Małgorzata F r a n k o w s k a - T e r l e c k a).
- Prace nad krytyczną edycją traktatu Heweliusza: *De Motu Lunae Libratio* (1654). W badaniach nad siedemnastowiecznymi tekstami dotyczącymi ruchu Księżyca pomijano dotychczas rolę, jaką libracja Księżyca odegrała w przejściu od astronomii kinematycznej do dynamicznej mechaniki nieba. Tymczasem jeszcze na początku XVIII w. Newton uważał problem natury libracji za jedno z najważniejszych nierozwiązanych zagadnień naukowych. Ten zaniedbany przez historyków nauki aspekt astronomii został po raz pierwszy ukazany w rezultacie przeprowadzenia krytycznej analizy tekstu traktatu Heweliusza. (Jarosław W ł o d a r c z y k).
- Przygotowywanie krytycznej edycji rękopisu *Institutiones seu elementa iuris* (k. 1–121). Jest to nieznaną instrukcją pedagogiczną autorstwa Dawida Hilchena, dotycząca wychowania obywatelskiego, wojskowego i prawniczego w XVII w. (Wojciech S o k o ł o w s k i).
- Kontynuacja prac związanych z przewidywaną edycją *spicilegium* korespondencji Marii Skłodowskiej-Curie oraz Ireny Joliot-Curie. (Małgorzata H. M a l e w i c z).

- Prace nad przygotowaniem krytycznego wydania przedwojennej *Encyklopedii wychowania*. (Kalina B a r t n i c k a i współpracownicy).

DZIAŁALNOŚĆ STATUTOWA

WYMIANA ZAGRANICZNA

INFORMACJA O BEZPOŚREDNIEJ WSPÓLPRACY INSTYTUTU HISTORII NAUKI Z ZAGRANICZNYMI PARTNERAMI

Umowy o współpracy bezpośredniej:

- Instytut Historii Litwy Litewskiej Akademii Nauk
Współpraca z Instytutem Historii Litwy (w ramach umowy bezpośredniej) dotyczyła w 2002 r. związków naukowych i kulturalnych Polski i Litwy, nauki w Uniwersytecie Wileńskim, dorobku wychowanków Uniwersytetu oraz jego roli dla nauki i kultury Polski i Litwy.

Współpraca bezumowna:

- Kontynuacja badań dokumentów klinowych o treści astronomicznej i astrologicznej (I. Ż b i k o w s k a)
- Konan Women's University, Japonia, program stypendialny, tradycyjne japońskie leki – Kampo. Wynik współpracy: 1 wspólna publikacja (I. A r a b a s)

INFORMACJA O WSPÓLPRACY REALIZOWANEJ NA PODSTAWIE CENTRALNIE ROZDZIELANYCH LIMITÓW WYMIANY BEZDEWIZOWEJ

British Academy, Londyn (B. U r b a n e k)
Szwedzka Akademia Literatury, Historii i Nauk Antycznych (G. R o s i ń s k a)
Ukraińska Akademia Nauk (M. A f f e k)
Rosyjska Akademia Nauk (J. S c h i l l e r , L. Z a s z t o w t)

PRZEPROWADZONO KWERENDY ARCHIWALNE I BIBLIOTECZNE DOTYCZĄCE TEMATÓW:

1. Źródła kopernikańskie w Szwecji: księgozbiór matematyczny i astronomiczny Kopernika.
2. Koncepcje historyczne, prawne i pedagogiczne Tadeusza Czackiego (1765–1813) – Ukraina

3. Badania źródeł do dziejów medycyny XIX i pierwszej połowy XX w.
– Wielka Brytania
4. Cesarski Uniwersytet Warszawski 1869–1915 – Rosja

Ocena merytoryczna i wnioski

Instytut utrzymał dotychczasowe naukowe kontakty zagraniczne (bezumowne), zwiększył dotychczasową działalność publikatorską, bierze duży – w miarę swoich możliwości – udział w pracy dydaktycznej i popularyzatorskiej. Pracownicy naukowcy Instytutu udzielali wywiadów radiowych i telewizyjnych.

Wyniki współpracy międzynarodowej pracowników IHN w roku 2002 potwierdziły znaczenie i potrzebę intensyfikacji kontaktów z nauką światową.

Oczywista pozostaje konieczność zwiększenia funduszy przeznaczonych na sfinansowanie badawczych wyjazdów zagranicznych pracowników PAN.

Niezbędne jest również stwarzanie szerszej możliwości bezpośrednich kontaktów z instytucjami współpracującymi z PAN w ramach umów międzynarodowych, wraz ze znacznym uproszczeniem związanych z tym formalności.

SESJE I KONFERENCJE

1. *Po co nam historia nauki*, (przy współdziale Komisji Historii Nauki PAU) Kraków 26 X 2002
Organizator – dr M. K o k o w s k i (IHN PAN). W sesji udział wzięli wybitni uczeni ze środowisk naukowych głównie Krakowa, w tym rektorzy wyższych uczelni i członkowie PAN (R. Duda, A. Pelczar, R. Tadeusiewicz, A.K. Wróblewski, J. Wyrozumski)
Prelekcje wygłosili:
m.in. pracownicy Instytutu: doc. W. Grębecka, dr M. Kokowski, prof. dr hab. A. Śródka, dr J. Włodarczyk
2. *Sprawa Galileusza, czy Kościół się pomylił?* (przy współdziale Komisji Historii Nauki PAU, Wydz. Mat.-Fiz.-Chem. PAU, Papieskiej Akademii Teologicznej i Wydawnictwa Biblios), Kraków XI 2002
Organizator – dr M. K o k o w s k i (IHN PAN). W sesji udział wzięli m.in. George Coyne SJ (dyr. Watyk. Obserw. Astronom.), Michał Heller (PAT, Watyk. Obserw. Astronom.), Tadeusz Sierotowicz (Inst. Filozoficzny w Bergamo), Andrzej Staruszkiewicz (Inst. Fizyki UJ)
Prelekcje wygłosili:
m.in. pracownicy Instytutu: dr M. Kokowski, prof. dr hab. K. Targosz, dr J. Włodarczyk
3. *Łódzkie środowisko lekarskie na przełomie XIX i XX w.*, (przy współdziale Zakł. Historii Medycyny AM w Łodzi), Warszawa 15 XI 2002.

Organizator – doc. B. Urbanek

Prelekcje wygłosili:

Prof. A. Śródka, doc. B. Urbanek, mgr A. Marek.

CZŁONKOSTWA W MIĘDZYNARODOWYCH TOWARZYSTWACH NAUKOWYCH

I. Arabas: International Society for the History of Pharmacy,

K. Bartnicka: International Standing Conference for the History of Education,

J. Burhardt: czł. Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale,

M. Frankowska-Terlecka: czł. Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale i International Society for the History of Rhetoric,

J. Jeszke: Deutsch-Polnische Gesellschaft für Geschichte der Medizin, European Association for the History of Medicine and Health, International Network for History of Public Health (od 2000 r.)

H. Lichocka: czł. rzecz. Académie Internationale d'Histoire de la Pharmacie, Federacja Europejskich Towarzystw Chemicznych (FECS). Working Party on the History of Chemistry,

J. Malicki: International Advisory Board (przy Association for Studies of Nationalities), B. Orłowski: czł. Międzynarodowego Komitetu Historii Techniki (ICOHTEC),

B. Płonka-Syroka: Deutsch-Polnische Gesellschaft für Geschichte der Medizin.

G. Rosińska: czł. koresp. Académie Internationale d'Histoire des Sciences, czł. International Union of Astronomy i Société pour l'Étude de la Philosophie Médiévale, International Union of Astronomy,

A. Śródka: del. Polski do Międzynarodowego Tow. Historii Medycyny oraz czł. zw. Tow. Naukowego Warszawskiego,

B. Urbanek: European Association for the History of Psychiatry oraz International Association of Nurses.

STOPNIE AKADEMICKIE

Centralna Komisja ds. Tytułu i Stopni Naukowych zatwierdziła, nadany przez Radę Naukową, stopień naukowy doktora habilitowanego doktor Bożenie Urbanek i doktorowi Wiesławowi Wójcikowi.

Rada Naukowa zatwierdziła stopień doktora nauk historycznych mgr Józefowi Ziemińczonkowi.

DYDAKTYKA

Działalność dydaktyczną prowadziło 20 osób w 12 wyższych uczelniach: w Warszawie, Krakowie, Katowicach, Lublinie, Poznaniu, Wrocławiu, Pułtusku, Rzeszowie, Bielsku Białej i Kaliszu.

PROJEKTY BADAWCZE (GRANTY KBN)

– realizowane poprzez Instytut

Krytyczna analiza źródeł i edycja tekstów oryginalnych oraz polskich przekładów pism M. Kopernika.

Klasyfikacja całej tradycji rękopiśmiennej Witelona. Perspektywy.

NAGRODY

W okresie sprawozdawczym wyróżniono honorową nagrodą Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich im. A. Łysakowskiego publikację zbiorową pt. *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej. Informator* pod red. B. Bieńkowskiej otrzymał zespół, w którym pracowali dr P. Komorowski i dr J. Kurkowski.

INFORMACJE OGÓLNE

Stan osobowy w końcu roku wynosił 43 osoby, w tym 32 pracowników naukowych. Spośród pracowników naukowych odeszło 2 adiunktów, 2 profesorów, 1 inżynierijnotechniczny, 1 osoba z obsługi oraz 2 docentów zatrudnionych na ½ etatu.

Instytut należy do kategorii II w systemie klasyfikacji KBN. Dotacja KBN na działalność statutową wynosiła 1 651.600 zł (w roku 2001 – 2 206.260). Na tzw. działalność ogólnotechniczną, obejmującą m.in. koszty druku książek i czasopism, Instytut nie uzyskał żadnych środków.

WYDAWNICTWO INSTYTUTU HISTORII NAUKI:

Opublikowano łącznie 12 pozycji, w tym wydawnictwa ciągłe i czasopisma: „Analecta” z 1–2/2002, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” nr 1–4/2002, „Medycyna Nowożytna. Studia nad Historią Medycyny” 1–2/2002, „Słownik biograficzny polskich nauk medycznych” t. II z. 4, „Rozprawy z dziejów oświaty” t. XL/2002, „Organon” 28–30/1999/2001 (wyd. 2002);

Oraz książki:

- Halina L i c h o c k a : *Historia poszukiwania leku w roślinach w Polsce 1800–1856*. Warszawa 2002 IHN PAN, 339 s., ilustr., tab.
- Robert Z a b o r o w s k i : *La crainte et le courage dans l'Iliade et l'Odyssée*. Stakroos, (współfinansowane przez IHN PAN). Warszawa 2002, 373 s.
- Stefan Z a m e c k i : *Powstanie koncepcji atomistyczno-molekularnych. Studium historyczno-metodologiczne*. Warszawa 2002 Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki, 292 s.

Inne publikacje książkowe pracowników Instytutu:

Jerzy D o b r z y c k i , Jarosław W ł o d a r c z y k : *Historia naturalna gwiazdozbiorów*. Warszawa 2002 Prószyński i Ska, 287 s.

Katarzyna D o r m u s : *Kazimiera Bujwidowa (1865–1932). Życie i działalność*. Kraków 2002 (w serii „Biblioteka Krakowska”, t. 144)

Małgorzata M a l e w i c z : *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*. Kraków 2000 Monumenta Sacra Polonorum, t. II (wyd. 2002), nakład PAU, 13 ark. wyd.

Witold S y o c k i : *50 lat Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Wybrane zagadnienia na podstawie materiałów źródłowych*. Warszawa 2002, 50 s.

Karolina T a r g o s z : *Piórem zakonnicy. Kronikarki w Polsce XVII w. o swoich zakonach i swoich czasach*. Kraków 2002, 332 s.

Ryszard T e r l e c k i : *Profesorowie UJ w aktach UB i SB*, Kraków 2002 Wydawnictwo Literackie, 224 s.

Pracownicy Instytutu opublikowali łącznie 122 prac naukowych, w tym 9 książek, ponadto w dorobku pracowników naukowych Instytutu znalazły się publikacje popularne, artykuły prasowe i inne.

Dyrekcja Instytutu za najważniejsze osiągnięcia naukowe w roku ubiegłym uznała książki:

Halina L i c h o c k a : *Historia poszukiwania leku w roślinach w Polsce 1800–1856*. Warszawa 2002 IHN PAN, 339 s., ilustr., tab.

Karolina T a r g o s z : *Piórem zakonnicy. Kronikarki w Polsce XVII w. o swoich zakonach i swoich czasach*. Kraków 2002, 332 s.

Robert Z a b o r o w s k i : *La crainte et le courage dans l'Iliade et l'Odyssée*, Warszawa 2002 Stakroos, s. 373 s.

Stefan Z a m e c k i : *Powstanie koncepcji atomistyczno-molekularnych. Studium historyczno-metodologiczne*. Warszawa 2002 Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki, 292 s.

Za osiągnięcia naukowo-organizacyjne uznajemy:

- *Po co nam historia nauki*, (sesja zorganizowana przy współudziale PAU), Kraków 26 X 2002
- *Sprawa Galileusza, czy Kościół się pomylił?* (sesja zorganizowana przy współudziale PAU, Papieskiej Akademii Teologicznej i Wydawnictwa Biblios), Kraków XI 2002.
- Materiały z sesji „Ludwik Antoni Birkenmajer w stulecie wydania dzieła *Mikolaj Kopernik*” pod red. M. Kokowskiego, Kraków 2002 wyd. Polska Akademia Umiejętności, Komisja Historii Nauki, Monografie 5.

Halina Lichočka

Instytut Historii Nauki PAN

Warszawa

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI KOMITETU HISTORII NAUKI I TECHNIKI PAN ZA ROK 2002

- I. W okresie sprawozdawczym Komitet utracił zmarłego w wieku 94 lat w dniu 29 października prof. dr hab. Gabriela Brzęka, wybitego hydrobiologa i historyka nauki, wieloletniego aktywnego członka licznych towarzystw naukowych.

II. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-ORGANIZACYJNA

Zgodnie z dotychczasową tradycją każde zebranie plenarne Komitetu składało się z dwóch części: naukowej (przeważnie o charakterze interdyscyplinarnym) i organizacyjnej. W naukowej części uczestniczyli poza członkami Komitetu także zaproszeni historycy różnych dziedzin nauki z całego kraju, co ma istotne znaczenie dla upowszechnienia, a niekiedy i ukierunkowania badań dziejów omawianych dyscyplin.

II.1. Zebrania plenarne – odbyły się cztery

- 1.1. **5 lutego** – poświęcone promocji książki prof. dr hab. Bronisława Średniawy: *Historia filozofii przyrody i fizyki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Warszawa 2001, ss. 285 – wydanej jako tom 12 serii wydawniczej Komitetu pt. *Rozprawy z dziejów nauki i techniki*. Znaczenie tej publikacji oraz sylwetkę Autora przedstawił prof. dr hab. Adam Strzałkowski, przewodniczący Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. W ożywionej dyskusji (11 uczestników) podkreślano wagę ustaleń zasłużonego badacza, omawiano